

FRÅN MIR TILL KOLCHOS

Av f. d. byråchefen OSCAR ANGELUS, Lund

VARFÖR kunde kommunismen komma till makten i Ryssland och som bolsjevism förbli vid rodret, medan den i andra länder vid ungefär samma tid, strax efter första världskriget, förgäves försökte vinna herraväldet, såsom i Tyskland och Ungern? Denna fråga ställes i dag ofta, då Sovjetryssland såsom en av de segrande staterna i andra världskriget blivit en världsmakt. Den är inte så lätt att besvara, emedan många orsaker spelar in, en av de viktigaste av dem är tvivelsutan förefintligheten av kommunistiska grundsatser redan sedan gammalt i ryskt liv, speciellt i lantlivet.

Akerbruket i Ryssland är sedan länge tillbaka baserat på kollektiv grund. Först var det liksom hos andra folk familjen, som gemensamt utnyttjade marken och dess avkastning.¹ Till familjen anslöt sig främlingar; principen förblev densamma. Det är härvid utan betydelse, om familjen ännu bestod i sin ursprungliga form, då Ryssland under det nionde århundradet uppenbarade sig på skådeplatsen för den europeiska historien, såsom anhängarna för den s. k. familjeteorin hävdar, eller om den redan hade upplösts och ersatts av den territoriella bysamfälligheten, som inte grundade sig på blodsbandet, utan på det gemensamma livet på samma ställe, såsom förfäktarna av gemenskapsteorin lär. Då ryska furstar erövrade nytt land på den nuvarande ryska slätten, överlämnade de en del därav till fria odlare, som återigen på kollektiv grundval förpliktade sig till bestämda tjänster för furstarna. Därvid kan man ifrågasätta, om allt avlöpte så fredligt och till ömsesidig belåtenhet, såsom ryska historiker förr älskade att framställa det; furstarna skall i många fall såsom de starkare ha påtvingat odlarna sin vilja, utan att dock gå till ytterligheter. Liksom bonden behövde land, måste fursten ha arbetskraft, därav slutligen en kompromissberedskap på båda sidor.

¹ Jfr doc. Gerhard Hafströms artikel »Byn och miren» i Svensk Tidskrift, närmast föregående häfte.

I det medeltida Ryssland fortlevde agrargemenskapen, varvid de medlemmar av kollektivet som bearbetade mer land och till följd därav kunde bära tyngre bördor, erhöll vidsträcktare områden. Det fanns därvid inga bönder, som inte tillhörde en agrargemenskap, och om en bonde av någon orsak lämnade ett kollektiv, inträdde han, såvida han stannade på landet, genast frivilligt i ett annat. Den statliga agrarpolitiken under fjortonde århundradet gick ut på att skydda böndernas jord: att om möjligt hindra uppköpet av böndernas gods från de privilegierade ståndens, furs-tarnas, kyrkans och adelns sida och att främja förstorandet av bysamfälligheterna genom att gynna förvärvet av privat lantegendom. Det skedde säkerligen icke av någon som helst sympati för bönderna eller ens av socialpolitiska överväganden, utan blott och bart efter fiskaliska kalkyleringar. Landets privilegierade klasser var mestadels befriade från skatterna, bönderna måste i varje fall betala, varvid bysamfälligheten i »mirens» gestalt, samtliga vuxna manliga invånare, bar ansvaret för prompt betalning (någon åtskillnad mellan begreppen »mir» och »obstjina» har inte gjorts i denna uppsats, då den i föreliggande fall är oviktig och bara skulle försvåra översikten). Ytterligare ett faktum måste tagas i betraktande för förståelsen av läget. Böndernas jord (eller, som man kallade det i Ryssland, det »svarta landet» till skillnad från det »vita», de privilegierade klassernas land) var ej någonsin böndernas privategendom, inte heller mirens, i modern mening. Högste egendomsherre i statsrättslig mening var tsaren, liksom det i dag är »folket» i Ryssland, alltså alltid staten.

Medeltidens slut och nya tiden åstadkom förändringar också i ryskt lantliv. Under femtonde århundradet tog statspolitiken i sitt förhållande till bönderna en annan riktning. Staten behövde tjänstadelns prestationer i krig och fred, och stora delar av böndernas jord förlänades därför adeln av tsaren, så att nästan all bondejord i Centralryssland 100 år senare övergått i tjänstadelns händer. Endast i norr fanns ännu bondejord i större omfattning. Bysamfälligheter bildades också på godsen. Liksom statsmakten förut skyddat bysamfälligheternas bestånd, så beskyddades dessa nu av godsägarna, ty det var bekvämare för dem. Godsägaren behövde inte befatta sig med enskilda bönder, utan höll sig till det fullt funktionerande och ansvariga kollektivet.

Rysslands historia har fört med sig, att först staten och därefter det härskande skiktet inriktat sig på bibehållandet, skyddet och fördjupandet av agrargemenskapens system, som följdriktigt ut-

vecklade sig till agrarkommunismen. Bär emellertid historien huvudansvaret? Säkert inte. Varken de ryska härskarna eller godsägarna har uppfunnit miren, den motsvarade och motsvarar ryssens väsens, ryssen älskar och förstår intet liv utom gemenskapen, kollektiv tanke, känsla och tro är honom medfödda. Ryssen älskar vidare inte sorgen och ansvaret och mår bäst, om alla sörjer med och har samma ansvar. Om det alltså fanns en mir som det i dag finns en regering, som bekymrar sig om allt, skulle den också ha omsorger om regn och solsken!

Tiden till Alexander II:s bondebefrielse kan blott helt kort skisseras. Böndernas läge försämrades från år till år, från tsar till tsar, och ständigt drabbades nya skikt av befolkningen — som under Peter I — av de mått och steg, som slutligen ledde till livgenskapen. Denna har också funnits i andra europeiska länder, men ingenstans i den krassa form som i Ryssland, varför många ryska forskare kallar den ryske bonden under adertonde århundradet med full rätt för en slav, som varken hade rätt med avseende på sin person eller sin egendom. Det räcker med att hänvisa till att böndernas rätt att flytta efter behag upphävdes genom tsaren Alekseis lagkodex av år 1649, och de måste med sin egendom svara för godsherrens skulder, att adeln från det sjuttonde århundradet fick rätten att sälja bönder som rekryter, och från det adertonde århundradet att gifta bort bönder och bondkvinnor efter gottfinnande, att Katharina II tilldelade godsägarna rätten att sända bönder efter eget bedömande till Sibirien i förvisning, och med lagen av 1767 bestraffade med tukthus varje bonde, som hade anfört besvär över sina godsägare. Den ryske bonden, musjiken, hade delvis blivit ett kreatur. Det är förstäeligt att många godsägare, såsom fältmarskalken greve Rumjantzev, under sådana omständigheter införde en särskild kriminal- och civilkodex för sina bönder, som inte stod i samklang med statens lagar. Allt detta måste man behålla i minne, om man vill förstå det moderna Ryssland, vars *agrarkommunism vilar på två ryska grundvalar: mirens arbetssystem och livegenskapens livsstil. Kolchosen har inte uppstått av en tillfällighet på rysk jord.*

Då den förberedande kommissionen för befrielsen av bönderna började sitt arbete under Alexander II, framgick det, att de flesta av de dåvarande ryska guvernementen var för bibehållandet av agrarkollektiven och mot överlämnandet av jord som individuell egendom till bönderna. På samma ståndpunkt stod också olika kretsar av den ryska intellektuella eliten, likaså förkämpen för den

vetenskapliga socialismen Tjernysjevski. Han och andra såg i bysamfälligheten en institution, med vars hjälp det skulle bli möjligt »att genast övergå till den framtida produktionsartens socialism utan att gå omvägen över den västliga kapitalismen». Bredvid socialrevolutionärerna och deras förlöpare, narodniki, stod särskilt slavofilerna för bibehållandet av agrargemenskapens gamla system. Så hävdade K. Aksakov, att kollektiven var »den krets, där den kristliga kärlekens ideal kan förverkligas», och A. Chomjakov menade, att det gemensamma ägandet av landet var »den enda vidmakthållna civila inrättningen i den ryska historien».

Vid bondebefrielsen 1861 överlämnades jorden inte till privat egendom, utan den förblev i mirens gemensamma ägo. Varje familjeöverhuvud erhöll visserligen en bestämd andel av jorden till bebyggelse som förr, men skogar, floder, betesmarker etc. utnyttjades av alla gemensamt. Miren företog en ny landindelning bland sina medlemmar, om minst 2/3 av bönderna röstade för detta. Sådana indelningar företogs ofta (vid höslåtterna för det mesta årligen): antalet medlemmar ökades ständigt genom födelseöverskottet, medan det gamla landområdet förblev detsamma. Resultatet blev att det inte fanns några ständiga andelar, utan dessa växlade och blev under årens lopp allt mindre. Då man vid utdelandet av andelen samtidigt måste ta i betraktande jordens beskaffenhet för att inte förfördela någon familj, sönderföll till sist en bondes egendom i ett stort antal småstrimmor, ofta 100 och mer, vilka dessutom låg kringspridda, var ungefär 200 m långa och 0,70—0,80 m breda, försvårade arbetet och begränsade de enskildas initiativ, då ju alla måste så och skörda vid samma tillfälle.

Mot indelningen av jorden kunde bönderna inte protestera på rättslig väg, endast i miren själv, som alltså inte på något sätt var en gemenskap av fria bönder eller en korporation med en juridisk persons rättigheter. Om en medlem lämnade miren för att t. ex. som industriarbetare flytta till staden, övergick hans andel till hela gemenskapen eller, ifall miren gick med på detta, till en ny medlem. Byggnader fick bara uppföras efter agrargemenskapens godkännande; miren utövade för övrigt polismakt över sina medlemmar och ägde till 1889 t. o. m. rätt att förvisa »lastbara» medlemmar till Sibirien. Vägen dit har man under alla tider gjort lätt för musjiken: först förvisades han av godsherren, därefter av kamraten i miren och i dag av dessa bådas efterföljare, staten. »Visa mig den vrå, där den ryske bonden inte stönar», lyder det i en gammal rysk folkvisa. Då jorden genom reformen av år 1861

icke utan gottgörelse överlämnades åt bönderna, bar miren, som tillika hade att sörja för fördelningen av skatterna bland sina medlemmar, det kollektiva ansvaret för betalandet av landskulder till godsägarna, därvid inte bara inom gränserna för sin egen förmåga, utan också inom ramen för alla sina medlemmars personliga egendom.

Den 1861 nyinförda gamla ryska agrarordningen förebyggde visserligen också uppköpet av jord som böndernas privategendom, hävdade själv att den gynnade detta och var faktiskt en väldig hämsko vid utvecklingen av ett verkligt fritt bondestånd. Hindren för musjiken att förvärva jord som privategendom var i Ryssland så stora, att 30 år efter bondebefrielsen endast 0,6 % av all andelsjord uppköpts av bönder. Dessutom förde systemet liksom tidigare med sig att bonden allt mer utarmade och illa bearbetade jorden. Det var ingen mening med att arbeta förebildligt, då den flitige och kloke ställdes på samma trappsteg som den late och dumme och förblev där, erhöll lika mycket land, måste betala samma avgifter och kunde förlora sitt bättre bearbetade jordstycke vid varje ny uppdelning till en annan. Detta läge, som utgjorde ett gott verksamhetsfält för revolutionärer, sökte ministerpresident Stolypin att ändra genom olika nyordningar; dennes mål var att göra bonden till självständig, privat jordägare. Revolutionärernas hat riktade sig följdriktigt mot honom, och han mördades i Kiev 1911. Reformerna ökade trots detta; då kom emellertid första världskriget och i dess följe bolsjevismen med lösenordet: »Allt land till det arbetande folket.» Bonden trodde sig äntligen vara vid målet för sina önskningsar, att bli fri jordägare. Han blev det också men förvisso inte länge. Kolchossystemet infördes av de nya makthavandena, som avskaffade varje privategendom.

Den 8 november 1917 utfärdade bolsjevikerna ett dekret, genom vilket jordägarna genast och utan varje gottgörelse avhändades sin egendom. Den 14 februari 1919 följde den första stora agrarförordningen i avsikt att dra upp huvudlinjerna för ett slags bysamfällighet i stor stil. Det nödtvungna införandet av en ny lant-hushållningskurs år 1922, den s. k. nep, förde också med sig stadfästandet av en ny agrarkodex, vilkens grundval utgjordes av principen om den statliga markegöden, och som ansåg att jorden utnyttjades bäst på bysamfällig art, varvid köp, försäljning, gåvor, arv och pantsättning av jorden förbjöds, men däremot kortvarig utarrendering (upp till högst två år vid sjukdomsfall för nyttjaren) var tillåten. Det uppstod kollektivgods, en bolsjevistisk

nyupplaga av de gamla bysamfälligheterna, och bredvid dessa »kommunerna», helt på kommunistisk grundval styrda storgods, för vilkas frivilliga upprättande staten bedrev stor propaganda. Det var, mot senare bolsjevistisk praxis, faktiskt frivilliga inrättningar, som dock inte fann den önskade och förväntade anklangen hos folket. Om detta frågekomplex berättar olika västeuropeiska resenärer, som under tjugotalet vistades i Ryssland och kunde se mycket med egna ögon. Det är anmärkningsvärt, att vi i dag liksom för 400 år sedan är hänvisade till resebeskrivningar, om vi vill erfara något autentiskt om Sovjetryssland och inte kunna låta nöja oss med officiella uppgifter och data från bolsjevikernas sida.

Efter fiaskot med sina planer gick det bolsjevistiska partiet till väga på annat sätt. Partiets femtonde kongress beslöt år 1927 på Stalins förslag att likvidera bondens egendom i varje form och införa kolchoserna, emedan det var omöjligt att »för längre tid låta sovjetmakten vila på olika och motsatta grundvalar». Stalin anförde en rad orsaker, som var bestämmande för kollektiviseringen av lantushållningen i bolsjevistisk mening, dels av propagandistisk, dels av saklig art, t. ex. nödvändigheten att »stoppa till alla källor, varur kapitalismen framgår, och ominstetgöra möjligheten till en restaurering av kapitalismen» (Stalins samlade verk, rysk edition, band 11). Som privategendom fick bonden behålla: ett litet stycke grönsaksland, några nyttodjur och hantverksredskap. De viktigaste arbetsredskapen, jordbruksmaskiner, tillhör staten, andra redskap, inventariet, hjordarna, säden, kreatursfodret, framför allt jorden, tillhör kollektivet för gemensam användning.

Kolchoseringen av jordegendomarna¹ var på området för förstatligandet av den privata egendomen bolsjevikernas största och svåraste experiment, som, i likhet med alla deras åtgärder i lantushållningen, endast företogs av politiska hänsyn. Reformen fullföljdes med eftertryck, men kunde endast successivt genomföras, för att icke faran för en stor hungersnöd skulle frambesvärjas. Den sextonde partikongressen (1929) sanktionerade en femårsplan (1928—1932) för lantushållningen, och som resultat fanns det år 1932 redan 211 100 kolchoser mot 57 000 år 1929, varvid medelstorleken på en kolchos uppgick till 433,7 hektar mot 41,7 hektar år 1929. Det betyder att först exproprierades de självständiga bö-

¹ Jfr Svensk Tidskrift 1950 s. 364 ff. (»Bakom järnridån» av Gerald Hamilton) och 1951 s. 472 ff. (»Jordbrukseländet i Sovjetestland» av Aleksander Kaelas).

dernas, de s. k. kulakis, jord och först senare tillkom den gemensamma egendomen. Att förändringen icke ägde rum utan vidare, är förståeligt. Särskilt i Ukraina, men också i det övriga Ryssland, fanns det otaliga bondeaktioner av större och mindre omfång, vilka delvis stegrades till farliga uppror. Detaljer saknas i västern; men om man betänker att bönderna företog över 500 revolter vid tsaren Nikolai I:s tid, då lantbefolkningen återigen hade råkat i ett svårt läge, kan man göra sig en ungefärlig bild av hur det såg ut i en rysk by efter införandet av kolchoserna. I januari 1933 kunde Stalin offentligt fastställa, att de självständiga böndernas klass likviderats. Under loppet av den andra femårsplanen (1933—1937) avslutades kolchoseringen mer eller mindre: 93 % av böndernas totala egendom med 99,2 % av SSSR:s totala åkerareal tillhörde kolchoserna.

Hand i hand med kolchoseringen gick mekaniseringen av lantushållningen, ty utan moderna maskiner var reformen ogenomförbar, överhuvudtaget otänkbar. Det var ett medvetet vilseledande av den bolsjevistiska propagandan, då den påstod att endast omsorgen om böndernas välfärd fört fram till mekaniseringen. Närmast importerades traktorer och andra maskiner i stort omfång, då den ryska industrin själv knappast kunde tillverka 25 % av behovet. Småningom ökade produktionen, som i dag inte längre är hänvisad till utländsk hjälp.

Den tredje femårsplanen (1938—1947) ställde sig uppgiften före att inhämta och överflygla även de mest framskridna västliga ländernas produktion. Detta skulle uppnås genom samma medel som prövades i industrin, genom utbildandet av en prestationsmässigt högtstående arbetarskara. Det beryktade Stachanovsystemet firade 1935 sin återuppståndelse i lantushållningen. Bestämda arbetsnormer uppställdes (t. ex. att skörda 25 000 kg sockerbetor per hektar), dessa uppnåddes och överträffades genom den s. k. socialistiska tävlingen, det betalades premier o. dyl.

Bolsjevikerna har i otaliga skrifter och artiklar uppvisat och prisat utvecklingen av sitt lantushåll, men det lönar sig inte att gå in på siffrorna. För det första stämmer de sannolikt sällan, i likhet med alla bolsjevistiska siffror, som i första hand är propaganda, för det andra har produktionen otvivelaktigt ökats, men säkert inte till sådan grad att det kan vara tal om ett inhämtande av de västliga ländernas försprång. Därom vittnar många fakta.

Redan den 27 maj 1939 fastställde partiets centralkommitté, att lantbefolkningen inte höll sig till riktlinjerna för partiet, att den

jord, som överlåtits åt kolchosernas arbetare för personlig användning, var för stor och arbetsprestationen i kolchosen för liten. Det fastställdes en ny ordning för leveransen av lantbruksprodukterna. Medan leveransvillkoren för spannmål, grönsaker och potatis förr var beroende av den odlade jordens storlek, sattes de från och med då i förbindelse med skörden; medan förr mjölk, kött, skinn, hudar och hästar måste avges efter antalet förhandenvarande djur, sattes leveransen från 1939 i förbindelse med kolchosernas totala åkerareal. Den 13 december 1940 beslöt samma centralkommitté att betala till kolchosbönderna förutom den fastställda avlöningen en tilläggs-lön för arbeten, som överskred den fastsatta arbetsnormen. Därmed infördes ackordlönen, i något beslöjad gestalt, även i lant-hushållningen, liksom förr i industrin.

Det andra världskriget bragte den bolsjevistiska agrarordningen i fullständig oordning. Ryssland, det rikaste landet på jorden i fråga om åkerbruksareal och lant-hushållningsmöjligheter, måste för att åtminstone föda sina soldater importera jätteförråd av livsmedel från USA. Det hade visserligen förlorat Ukraina, men inte det i lantbrukshänseende oerhört rika Sibirien. Det är därför förstäeligt att partiets centralkommitté strax efter kriget, den 19 september 1946, beslöt att ägna åkerbruket den största uppmärksamhet och reorganisera dess ledning från ovan till nedan. Efter bolsjevistisk uppfattning bär i det moderna Ryssland aldrig systemet skulden, utan alltid bara människorna i systemet. Redan 1947 återgavs enligt bolsjevistiska uppgifter till kolchoserna 4,7 miljoner hektar jord, varav 4 miljoner var i olika organisationers, 521 000 i kolchosböndernas och 177 000 i andra personers händer. Förvaltningsapparaten inskränktes med 456 000 (!) personer, därtill avskedades 182 000 människor, som överhuvud inte stått i något förhållande till kolchoserna.

Och i dag? Trovärdiga siffror står inte heller i dag till förfogande, men vissa fakta tala. De utpräglade agrarländerna Ungern och Rumänien hungrar, i Östtyskland, i den tyska kornboden, får man alltjämt livsmedel bara med ransoneringskort, och därvid mycket litet, från Estland, detta lilla, redan sedan fjorton år oavbrutet utnyttjade land, bortförs avelsdjur till Ryssland. Ännu har man inte någonsin och ingenstans kunnat byråkratisera lantbruket, det går inte ens i SSSR, detta byråkratkapitalismens land.

Genom kolchoseringen av jordegendomarna blev enligt bolsjevistisk uppfattning »böndernas tunga, sönderslitande arbete för evigt förvisat till det förflutna, då bonden måste slita i sitt an-

letes svett med skära, lie och slaga». Lantbruket måste bli en särform av industriarbetet med bonden som proletär, endast på så sätt var det möjligt att faktiskt behärska bonden. Sovjetpropagandan förteg och förtiger, att utvecklingen och underlättandet av lantbruket, så som det försiggår i hela världen — och med bättre resultat än i Ryssland — ingenting har att göra med statssystem och världsåskådningar, utan endast med en lång rad uppfinningar och förbättringar på lantbruksteknikens område, till största delen utexperimenterade och gjorda mellan de båda världskrigen av — amerikanarna.

Med grundandet av kolchoserna hoppades bolsjevikerna öppna sista dörren till sitt paradiset på jorden. För den vid kollektivismen vane ryske bonden kom då intet nytt fram. Det visade sig tvärtom genom den personliga åskådning, som den ryske bonden fick som soldat under andra världskriget i Västeuropa och i de till Sovjetunionen anslutna och enligt västeuropeiska livsformer organiserade länderna, att paradiset sista kammare, jämförd med Västeuropa, inte är något paradiset. Det visade sig just hos den ryske bonden att privatägandet har mindre med dogmer och mer med mänsklig instinkt att göra, och att det väl kan lyckas bolsjevikerna att då och då smuggla in ett litet korrektur i naturen, men att det dock var och är dem omöjligt att ändra naturen själv eller ens människans natur med dennas goda och dåliga egenskaper. Dessa fakta är också grunden, varför bonden i de europeiska stater, som står under ryskt inflytande, i så hög grad riktar sig mot bolsjevismen, den ryska formen av kommunismen. Jugoslavien är ett betecknande exempel och kommunisten Titos avfall från Moskva kom inte av en slump. Införandet av kolchoserna var en genial idé från den bolsjevistiska lärans ståndpunkt, men inte från de människors ståndpunkt, på vilka denna lära praktiskt utprovades.